

Apie semiotiką, matematiką, muziką ir poeziją. *Peras Aage Brandtas atsako į Kęstučio Nastopkos klausimus*

1. Kada ir kokiomis aplinkybėmis Jūs susitikote su Greimu? Kokį įspūdį jisai Jums padarė?

7 dešimtmetyje Kopenhagos universitete būrelis jaunų studentų pradėjo leisti žurnaliuką, kuris vadinosi *Poetik* ir buvo skirtas formalistiniam kalbos ir literatūros tyrinėjimui. 1966-ieji mums buvo ypatingi metai: pasirodė *Struktūrinė semantika!* Aš tučiuojau pakviečiau šio veikalo autorių į Kopenhagos lingvistinį ratelį, kur jis paskaitė mums paskaitą, palydėtą įsimintinos diskusijos. Susipažinome, ir aš pradėjau versti Greimo straipsnius mūsų žurnalui. Greimas Danijoje tapo tekstinės semantikos dievaičiu. Jis buvo dinamiška asmenybė, įžymus tyrėjas, žmogiškai atviras ir nuoširdus. Studentai suvokė, ką gali reikšti jo indėlis į humanitarinius mokslus, kuriems, kaip mums tada atrodė, buvo privalu atsinaujinti. 1968 m. gegužę studentų maištas Kopenhagoje buvo beveik toks pat audringas kaip ir Paryžiuje, ir Greimo semantika, galima sakyti, dalyvavo barikadose: mums atrodė, kad analizuoti buržuazinę ideologiją, pasitelkus aktantinius modelius, buvo geniali ir neišvengiama perspektyva...

2. Kaip Greimas prisidėjo prie Jūsų mokslinės veiklos? Ko iš jo išmokote? Ar diskutuodavote su juo?

Vėl sutikau Greimą Urbine, kur jis, pritardamas platiems profesoriaus Pino Paionio semiotinės veiklos užmojams, ketino įkurti tyrimų centrą. Paskui susitikome jo seminare Paryžiuje, kur atvy-

kau 1971 m., ką tik Kopenhagoje apsigynęs savo pirmąją disertaciją (dabar tai vadinama mokslų daktaro disertacija). Norėjau lankyti Greimo seminarą ir pratęsti savo tyrimus. Greimas greta seminaro įsteigė nedideles tyrimų grupes, aš patekau į tokią grupę kartu su filosofu-matematiku Jeanu Petitot, logiku Frédéricu Nefu, (būsimuoju) psichoanalitiku Guy le Gaufet. Susidomėjome matematiko-filosofo René Thomo mokymu ir galimybe derinti Greimo modelius su kokybinėmis ir dinaminėmis šio mąstytojo topologijomis, ketindami šitaip sukurti „dinaminę semiotiką“. Gerokai vėliau (1993 m.) taip bus pavadinta tyrimų programa mano naujajame Semiotikos centre Orhuso universitete Danijoje.

Tačiau tada drauge su penkiasdešimčia kitų studentų dalyvavau seminare, dažnai rašiau straipsnius tyrimų grupės *Biuleteniui*, o vėliau *Actes Sémiotiques*, kurie pagyvindavo mūsų diskusijas. Greimas dinamiškai ir entuziastingai skatino tyrimus ir teorines naujoves, taip užkrėsdamas visus. Jį traukė Danija, be abejo, dėl sąsajų su Louisu Hjelslevu (kurio paskutiniųjų paskaitų klausiausi 1964 m.).

Tačiau netrukus man teko grįžti į gimtinę: buvau pakviestas dėstyti naujame eksperimentiniame Roskildės universitete. Po dešimties akademinės veiklos Danijoje metų buvau pasirengęs rašyti antrąją disertaciją (pagal Prancūzijos klasifikaciją – *thèse d'Etat*). Po bandymų Orhuse, kur susidūriau su visuotiniu šios semantikos nesupratimu, pradėjau rašyti disertaciją Sorbonoje, Greimo vadovaujamas. Jis buvo labai patenkintas, kad domiuosi modalumais, kuriais buvo grindžiama jo naratyvumo teorija ir kurie man tapo apskritai „modaliniu prasmės pamatu“. Taigi man teko laimė, Greimui vadovaujant, 1987 m. apginti disertaciją apie semiotikos *Pastolius (La Charpente)* garsiojoje Sorbonos Giard'o auditorijoje. Procedūra truko gal septynias valandas, nes mes su žiuri turėjome daug ką vieni kitiems pasakyti, ir viskas puikiai pavyko!

3. *Ką galėtumėte pasakyti apie Greimą kaip apie disertacijos vadovą?*

Kai į savo modalines analizes įtraukiau kokybinę matematizaciją pagal Thomą, Petitot ir Wildgeną, mano mielasis vadovas, labiau mėgstantis loginio pobūdžio formules, iš pradžių nekreipė į tai dėmesio, vėliau susidomėjo ir pagaliau buvo įtikintas. Turėjome daugybę progų aptarinėti modalumo problemas seminare ir arti-

moje aplinkoje, kavinėse. Greimas man visada leisdavo elgtis savarankiškai, sumaniai padrašindamas. Jis net buvo linkęs galvoti, kaip pareiškė savo paskutiniajame seminare, skirtame estetikai (plg. *Apie netobulumą*), kad Brandtas būsiąs vienas narsiausių jo dvasinių įpėdinių... Bet reikalai susiklostė kitaip, ir Limožas su Jacques'u Fontanille, su kuriuo jiedu tyrinėjo pasijas, netrukus nurungė Paryžių kaip semantikos sostinę, o paskui ir kaip Greimo semiotikos sostinę. Greimas įsivaizdavo savo semantiką kaip dalį bendrosios semiotikos, pagrįstos Hjelmslevo metodologija.

4. *Kokie Jūsų išpūdžiai iš Greimo semiolingvistinio seminaro aplinkos?*

Seminaras, kuriame, nepaisant išipareigojimų Danijai, du dešimtmečius turėjau laimę gana reguliariai dalyvauti, iš tiesų buvo ypatinga intelektualinių susitikimų ir idėjų formavimosi vieta. Daugelis tyrėjų, atėjusių iš įvairių sričių ir šalių, buvo raginami pristatyti savo darbus ir dalyvauti diskusijose, dažnai karštose, bet visada galantiškose. Ginčai seminaro temomis tęsėsi kavinėse. Iš dalyvių susidarė didžiulis bičiulių tinklas, ir net po Mokytojo mirties jie iki šiol susitikinėja seminare Sorbonoje ir kai kuriose kitose jam skirtose vietose. Paskutiniu metu čia taip pat dažnai sutinku Fontanille, Coquet, Bertrand'ą, Bordroną, Hénault, Darrault-Harris, Landowską, Chabrolį, Bourdoną, Fabbri, Rastier... Tai labai įprasta akademiniam pasaulyje, ir tai liudija Greimo mokyimo, jo poveikio jėgą ir nenutrūkstamumą.

5. *Ar straipsnius antrajam Semiotikos žodyno tomui rašėte savo iniciatyva, ar Greimo paskatintas?*

Kiekvienas pasiuntėme sąrašą temų, kuriomis norėtume kažką parašyti ir, redaktoriams (Courtésui ir Greimui) pritarus, ėmėmės darbo. Vėliau kiekvienas straipsnis susilaukdavo Greimo įvertinimo, išreikšto didžiosiomis raidėmis C (*compléments* – papildymai), P (*proposition* – siūlymas), D (*débat* – diskusija) arba N (*nouvelle entrée* – naujas straipsnis): taip būdavo apibūdinamas galimas šio indėlio statusas tarp kuriamos teorijos sąvokų. Be abejo, buvo smalsu sužinoti, kokio pažymio esame nusipelnę. Bet apskritai tai buvo savotiškas rašytinis kolokviumas. Beje, kai kurie straipsniai gerokai išsiplėtė: *Énonciation, Monde Possible, Ironie...*

6. *Taip pat buvote Louiso Hjelsmslevo studentas. Kuo skyrėsi bendravimas su Hjelsmslevu ir su Greimu?*

Gimęs 1944 m., savo universitetines studijas pradėjau 1963-iaisiais, o Hjelsmslevas mirė 1965-aisiais, deja, dar gana jaunas. Jis pradėjo savo veiklą Orhuse. Humanitarų ir kalbininkų draugijos protokoluose skaičiau, kad diskusijose po jo pranešimų jis kartais būdavo itin kategoriškas ir net, galima sakyti, karingas. Jis buvo atšiauraus būdo, pasiryžęs ginti savo idėjas, tarkime, apie metodologinę kalbotyros nepriklausomybę, aistringai ir net įnirtingai. Hjelsmslevas nuolat ginčydavosi su romanistu ir logiku Viggo Brøndaliu, su kuriuo drauge įkūrė Lingvistinį ratelį, nes Brøndalis nepritarė jo ginamam glosematikos imanentiškumo principui. Aš pats 1964 m. buvau per jaunas, kad atkreipčiau mokytojo dėmesį paskutiniajame jo seminare, kur jis apžvelgė ką tik pasirodžiusią savo knygą *Sproget (Kalba)*. Tačiau juo rėmėmės formuluodami teorinius mūsų grupės argumentus, o po kiek laiko pats dėščiau savo mintis Lingvistiniame ratelyje, didžiuodamasis, kad buvau jo mokiniu.

7. *Greimui Hjelsmslevo glosematika buvo viena svarbiausių atramų.*

Kuo, Jūsų manymu, skiriasi Hjelsmslevo teorinė kalbotyra nuo teorinių Greimo nuostatų?

Iš tiesų Greimo teorija nėra tokia doktrina arba „teorija“, kurią, tarkim, remiantis tuo, kas neapibrėžta, būtų galima pateikti kaip aksiomų ar principų visetą (nors kartais toks įspūdis susidaro). Tai yra atviras *struktūrinės semantikos* projektas: euristiniai modeliai kinta priklausomai nuo nagrinėjamų reiškinių ir iš esmės remiasi fenomenologija, kurią Hjelsmslevas laikė „transcendentine“, taigi konfliktuojančia su metodologiniu ir ontologiniu „imanentiškumu“, kurio reikalauja tikroji glosematika. Visuotinis modelis, vadinamas *generatyviniu taku*, perimtas iš Chomskio generatyvinės gramatikos, o *semiotinis kvadratas* kilęs veikiausiai iš Aristotelio logikos, taigi artimas Brøndaliui. Hjelsmslevo manymu, dvinarių priklausomybės santykių iš esmės turėtų pakakti konstruojant sistemą, remiantis teksto procesu.

Visai kitaip funkcionuoja struktūrinė semantika, kur naratyviniai modeliai, nors ir išlaikydami tam tikrus dvinarius ypatumus (adresantas / adresatas, konjunkcija / disjunkcija, subjektas / ob-

jektas, pagalbininkas / priešininkas, gyvybė / mirtis ir t. t.) nesudaro paradigmų ir sintagmatinių taisyklių sistemos kaip fonemati-koje. Sakyčiau, kad tai ontologinis skirtumas. Kalba (*langue*) yra savotiška esybė, įeinanti į visetą, vadinamą semiotine kalba (*langage*), o prasmė, jei ji, kaip mano Greimas, yra naratyviškai įforminta, yra bendrojo naratyvumo atmaina, o ne „naratyvinė kalba“ tarp kitų kalbų. Priešingu atveju kiekvienas tekstas būtų atskira „naratyvinė kalba“, o tai atrodo absurdiška. Semantika iš esmės yra neišvengia-mai universali, nes priklauso nuo žmogaus proto, t. y. nuo žmonių giminės kognityvinės psichologijos. Šito visuotinumumo, kuris tikriau-siai nesudomintų glosematikų, ribose kultūrinės variacijos yra bega-linės, bet priklausomos nuo žmogaus supratingumo sąlygų.

Taigi Greimas negalėjo vadovautis Hjelmslevo imanentiškumo principu, nes semantika „iškyla“ virš šio imanentiškumo. Beje, klausimas tebėra aktualus: žr. neseniai pasirodžiusią greimininko Sémiro Badiro didžiulę knygą *Épistémologie sémiotique. La théorie du langage de Louis Hjelmslev* (Paris, 2014), kurioje metodologiniai Hjelmslevo principai paverčiami visuotinio pažinimo filosofija! Tai mane tebestebina. Taigi tvirčiausia Hjelmslevo ir Greimo sąsaja paprasčiausiai yra semiologinis modelis, bet kuriame tekste išski-riantis *išraiškos plotmę* ir *turinio plotmę*. Šio modelio esminė proble-ma yra ta, kad jis nesuderinamas su sakymo ir su kalbinių aktų analize, nes šiais abiem atvejais išraiška realiame laike yra dalis turinio. Taigi ši *semiozinį* santykį tenka permąstyti. Tai aš bandau daryti muzikos srityje, nes muzikinis įvykis genetiškai, semiotinėje žmonių giminės raidoje, yra ankstesnis ir pagrindžiantis kalbos (*langage*) galimybę, ir neįmanoma vieno suprasti be kito.

8. Prieš kalbotyros studijas įgijote matematinį išsilavinimą. Kas paska-tino pasinaudoti matematika kalbotyroje? Kokį pėdsaką Jūsų, kaip ma-tematiko, patirtis paliko Jūsų semiotikos darbuose?

Mano matematinis išsilavinimas tiesiogiai susijęs su mokslais li-cėjuje. Diferencinis ir integralinis skaičiavimas yra „katastrofų“ teorijos ir analitinės geometrijos topologijų, kuriomis ji remiasi, pagrindas. Tai, ką plėtoju studijose *Modaliniai prasmės pastoliai* (*La charpente modale du sens*, 1992), *Prasmės dinamikos* (*Dynamiques du sens*, 1994) ir net *Erdvėse, valdose ir reikšmėje* (*Spaces, Domains, and Meaning*, 2004) yra pamatinių naratyvinių modelių arba elementa-

rių schemų, kurios dažnai pasireiškia kaip mažičiai loginiai automatai, pakeitimas matematinėmis ar bent sumatematintomis struktūromis. Šios transpozicijos privalumas (ten, kur ji įmanoma), be abejo, būtų galimybė vykdyti kontroliuojamą generalizaciją ir tai, kas vadinama natūralizacija: prasmė protaujančių gyvūnų, kokie esame, smegenyse įgyja formą mūsų išsivaizduojamo „protinio teatro“ dėka. Tai leidžia mums ... užsiimti matematika, taip pat suvokti tam tikrus mus supančio pasaulio aspektus. Net ir logika bei mūsų mažičiai loginiai automatai yra sukurti mūsų matematinio proto, – tai figūratyvios neuronų veiklos, atsakingos už „vidinį gyvenimą“, pasekmė.

9. *Edgaro Poe apsakyme „Pavogtas laiškas“ Ministras, kuris yra matematikas ir poetas, apmulkina Prefektą, manantį, kad visi poetai yra kvailiai. Jūs, kaip ir Ministras, esate matematikas ir poetas. Kuo poezija gali praversti semiotikui?*

Poezija man visuomet buvo semiotinė laboratorija. Nepakanka žvelgti į prasmę vien jos „priėmimo“ atžvilgiu, reikia atsižvelgti ir į jos gaminimą, taip pat į paties suvokiančiojo nuostatą, aprėpiančią priėmimą ir gaminimą. Kritiškai tyrinėti teksto ar kalbėjimo radimąsi svarbu nagrinėjant veikiančią kalbą (*langage*), ypač „poetinę veiklą“. Poe Prefektas apskritai yra hjelmslevininkas. Semantinis tropų, pirmiausia metaforos, tyrinėjimas, šiuolaikiniame akademiniame peizaže tapęs išpūdinga disciplina (žr. „konceptualios metaforos“ bibliografiją), yra bet kurios teksto semantikos pamatas. Beje, manau, kad teksto reikšmių tyrinėjimą privalo sustiprinti atsakingumo jausmas, rašymo etika: tam, kad *rašytum*, reikia pasitelkti *visą* sukaupią žinojimą apie tai, kas vyksta tekstui gimstant ir įgyjant formą. Tai įkvėpė manąją danų grupę tyrinėti semiotinį mišinį (*blending*), kritiškai vertinant pradinį modelį, pernelyg tolimą tam, kas išgyventa.

10. *Gal galėtumėt pacituoti kurią nors savo eilėraštį, išverstą į prancūzų ar anglų kalbą, kaip semiotinės poezijos pavyzdį?*

Iš tikrųjų nėra „semiotinės poezijos“, kad ir ką kas sakytų, arba visa poezija yra semiotinė. Reikia sau leisti *bet ką* daryti poezijoje, net jei esi semiotikas ir semiotiką išmanai. Tačiau man rodos, kad iš *semantinių* tyrinėjimų neišvengiamai randasi hibridinis rašytojas.

Poetui, kenčiančiam nuo semiotikos profesinės naštos, rašymas apie „bet ką“ gali virsti štai tokiais dalykais:

*at least once a day I still let myself change into mental
minced meat, only my eyes intact, occasionally my ears,
the rest of me is fodder for animals; how long this
metamorphosis lasts, well, that depends on the grotesque
forms of human affections and on their grotesque
power over the population in the form of me and my
senses (approx. seven); but how deep that gro-
tesque grotto turns out to be, and what it hides
in its depths, the spelunkers of the spirit will hardly
ever establish and I, down there, will only just*

(greet the shadows)

(Thomo Satterlee vertimas, *These Hands*, New York, 2011)

11. *Esate gavęs didžiąją Prancūzijos akademijos filosofijos premiją.
Kaip apibūdintumėte semiotikos ir filosofijos santykį?*

Be abejo, tai buvo ypatinga akimirka (2002 m.), nežinau, ar buvau tos premijos vertas. Semiotikos filosofija, mano supratimu, yra *prasmės filosofija*, ir toks užmojis iš dalies tėra pagarbus palinkėjimas. Ar prasmė randasi vien iš kognityvinės sąmonės, ar už ją yra atsakingi komunikacija, diskursas, kultūra? Savo naujausiais tyrimais mėginu parodyti, kad semiotinės praktikos, o pirmiausia veikianti kalba, kaip *gramatinis-semantinis* procesas, yra *mąstymo simuliacijų* konstravimo įtaisai. Taigi sakinys yra mąstymo simuliacijas, jo santykis su mąstymu yra aiškiai ikoninis, todėl mąstymas yra stipriai veikiamas savo paties simuliacijų. Tatai paaiškina mainų – kolektyvinio mąstymo, diskusijos, protų bendravimo – svarbą menei kūrybai ir moksliniam pažinimui, taip pat trapumą žmogaus proto, priklausančio nuo dažnai siaubingų iškraipymų, kuriuos sukelia ... siaubūnų pagimdyti simuliacijai. Manau, kad psichozijų kalbos tyrimas tikrai padėtų suprasti, kaip funkcionuoja šis mąstymo trapumas.

Struktūralizmas nepaisė ženklų ir poelgio intencionalumo; psichoanalizė laikė šį intencionalumą paviršiniu dalyku; marksizmas tebeskelbia, kad individualus mąstymas yra permatomas ir tenkinasi atskleidamas ideologijas be jokio individualaus pamato. Žinoma, mūsų protas perkelia ir perduoda visokiausią nesubjekti-

nį mąstymą, hegeliškus vaiduoklius, tačiau šie simuliakrai galiausiai turi pereiti per mūsų subjektyvų intencionalumą. Taigi vienas iš neatidėliotinų uždavinių būtų intencionalumo semiotikos sukūrimas. Ir ne mažiau.

12. Dar viena Jūsų asmenybės briauna – muzikos pasaulis. Ką Jums reiškia muzikinė semiotika? Kaip ji siejasi su Greimo ir su Peirce'o semiotika?

Muzikos semiotinę teoriją, jei apskritai tokia yra, reikia iš esmės perkurti. Nepakanka projektuoti naratyvinius ar loginius modelius į muzikinį „tekstą“, reikia mėginti suprasti, kas vyksta mūsų tonaliniame ir ritminiame mąstyme. Asmeninis mano šaltinis šioje srityje yra džiaz muzika. Aš esu postbibopo epochos pianistas ir naudojuosi privilegija reguliariai groti su tam tikro lygio muzikantais. Ką muzikantai supranta, kai „susikalba“? Juk nesusikalbėdami jie beveik negalėtų groti kartu. Džiazas, mano supratimu, yra muzikinės prasmės laboratorija (dar viena laboratorija...), kuri šiuo klausimu pateikia pirminius duomenis, nes ši muzika prasideda partitūromis ir yra tiesiogiai grindžiama tonaline komunikacija realiame laike. Iš tiesų esama tonalinio mąstymo, artikuliuojančio (plastinės) gamas, (besikeičiančius) akordus, (melodines) frazes ir ritmus – tai pamatinė mūsų kūno kalba. Esama tonalumo erdvėlaidžio, kur vaikštinėja figūratyvios būtybės, iškilusios iš mūsų jausminės vaizduosenos gelmės; ir būtent tai daro įmanomą muzikinę komunikaciją.

Mano galva, tonalinės *muzikinės simbolikos* reikia ieškoti žodinės simbolikos ištakose, o kad tai suprastume, reikia iš naujo peržiūrėti visą Peirce'o semiotiką. Iš tiesų, kadangi muzika yra pati seniausia iš žmogiškųjų semiotikų (išreikšta šokiu, daina, garsiniais sūksniais, o gal net tikriniais vardais, tomis trumpomis pažinties dainelėmis), norint sukurti bendrąją semiotiką, reikia pradėti nuo muzikos. Pamatinis muzikos kontekstualumas pasireiškia vizualinėje semiotikoje, taip pat kalbinėje praktikoje.

13. *Gal galėtumėte tarti keletą žodžių apie Jūsų mokslinių ir akademinų ryšių geografiją? Kokį įspūdį Jums paliko bendravimas su Vilniaus dailės akademijos ir Universiteto studentais?*

Mano mama švedė, o tėvas danas gimė dviejose Baltijos salose – Gotlande ir Bornholme, taigi esu tikros baltiškos santuokos vaisius. Jaučiu, kad ši kultūra, vienijanti Šiaurės ir Baltijos šalis, yra gyvas ryšys, skatinantis ir lengvinantis Vilniaus, Kopenhagos ir ... Orhuso bendravimą: tame mieste vis dėlto praleidau trisdešimt akademinio gyvenimo metų prieš mano amerikietšką nuotykį Klivlande, Ohajuje. Mus sieja polinkis į formalizmą ir abstrakciją, taip pat tiesioginio ryšio ir žmogiškos šilumos vertinimas, humoro ir ironijos supratimas, – tai, ko gero, nedidelių šalių ypatumas: hierarchiniai santykiai čia nebūna pernelyg vertikalūs. Aš siūlau amerikiečiams, beje, ir europiečiams studentams apsilankyti šiuose kraštuose, kad jie pajustų Baltijos virpesių gaivumą. Aš juos neseniai pajutau jūsų šalyje drauge su jumis ir jūsiškiais dailės bei semiotikos studentais, ir esu už tai dėkingas.

2015 m. gegužė